

ORTADOĞU'DA SU VE BARIŞ

İsrail'in Su Gaspi ve Bölgesel
Politikaları

ARALIK 2017

Kadriye Sınmaz

INSAMER
İHH İSLAMİ VE SOSYAL ARAŞTIRMA ANA MERKEZİ
İHH ISLAMIC AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإسلامية والاجتماعية

ORTADOĞU

ARAŞTIRMA 51

www.insamer.com

info@insamer.com

Araştırma 51
Ortadoğu
Aralık 2017

Ortadoğu'da Su ve Barış

İsrail'in Su Gaspı ve Bölgesel Politikaları

©İNSAMER 2017

Bu yayının bütün hakları İNSAMER İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi'ne aittir. İNSAMER'in izni olmaksızın yayının metni herhangi bir formda yayımlanamaz, kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve dağıtımı yapılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Hazırlayan: Kadriye Sınmaz

Genel Yayın Yönetmeni: Dr. Ahmet Emin Dağ

Editör: Ümmühan Özkan

Web Editörü: Mervenur Lüleci Karadere

Referans için:

Sınmaz, Kadriye, *Ortadoğu'da Su ve Barış: İsrail'in Su Gaspı ve Bölgesel Politikaları*, İNSAMER, Araştırma 51, Aralık 2017.

Bu yazının içeriği ile ilgili bütün sorumluluk müellifine aittir.

Nuhun Gemisi

Sayfa Tasarım: Fatih Hacıoğlu

Baskı: Pelikan Basım

Maltepe Mh. Gümüşsuyu Cd.

Odin İş Merkezi No. 1/28 Topkapı-İSTANBUL

İHH
İNSANI YARDIM VAKFI

İNSAMER
İHH İNSANI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
İHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية والاجتماعية

İNSAMER, İHH İnsani Yardım Vakfı'nın Araştırma Merkezi'dir.

Karagümrük Mh. Kaleboyu Cd.
Muhtar Muhittin Sk.No:6 PK.34091
Fatih / İstanbul - TÜRKİYE

İÇİNDEKİLER

Giriş	01
Ürdün Nehri	02
Havzanın Hidrolojik Özellikleri	
Tarihî Süreç	04
1917-1948 Arası Dönem	05
1948-1967 Arası Dönem	09
Golan Tepeleri Neden Önemli	14
1967-1991 Arası Dönem	15
1991'den Günümüze	16
Litani Nehri	18
Sonuç	19
Sonnotlar	21
Kaynakça	22

Giriş

» Su, insan hayatının birincil ihtiyaçlarından olması itibarıyla her daim önemini korumuştur ve korumaya da devam edecektir. 20. yüzyılla birlikte su kaynaklarının azalmaya başladığı ve bu durumun tehlike arz ettiği konusu dünya gündemine girmiştir. Küresel ısınmayla ortaya çıkan iklim değişiklikleri, dünya nüfusunun sürekli olarak artması ve var olan kaynakların verimsiz kullanılması, su sıkıntısını arttıran başlıca sebeplerdendir.

Kişiler için hayati değerde olan “su”, dolayısıyla toplumların varoluşu için de kurucu unsurlardandır. Öyle ki su, sadece yaşamsal ihtiyaç yönüyle değil ekonomik, buna bağlı olarak siyasi ve hukuki yönleriyle de ülkelerin kalkınmasında çok önemli bir yere sahiptir. Tarihe bakıldığında birçok köklü ve uzun ömürlü mede-

niyetin su kaynaklarının yakınlarında kurulmuş ve varlığını idame ettirmiş olduğu görülür. Ürdün (Şeria) Nehri havzası da bu su kaynaklarının başlıcalarından biridir.

Bu çalışmada, birçok medeniyete ev sahipliği yapan Ürdün Nehri havzasının öncelikle hidrolojik özellikleri ele alınmıştır. Kıyıdaş ülkelere olan Filistin, Ürdün, Lübnan, Suriye ve işgal devleti İsrail için havzanın önemine değinildikten sonra Filistin’de İngiliz mandater rejiminin kurulduğu yıllardan günümüze değin havzada yaşanan gelişmelere kronolojik olarak yer verilmiştir. Raporda ayrıca Litani Nehri özelliklerine de kısaca değinildikten sonra, bahsedilen su kaynaklarıyla ilişkili olarak İsrail politikalarının ardında yatan ideoloji ele alınmıştır.

ÜRDÜN NEHRİ

HAVZANIN HİDROLOJİK ÖZELLİKLERİ

Ürdün Nehri; “Yukarı Ürdün” ve “Aşağı Ürdün” olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. İsrail’den gelen Dan, Lübnan’dan gelen Hasbani¹ ve Golan Tepeleri’nden gelen Banyas² kollarının birleşimi “Yukarı Ürdün” bölümünü oluşturmakta ve bu kollar birleştikten sonra İsrail tarafından kurutulmak suretiyle tarıma açılan Huleh göl ve bataklık bölgesinden geçerek Taberiye Gölü’ne³ dökülmektedir. Taberiye Gölü çıkışında, Suriye’den doğan ve Ürdün Nehri’nin de önemli kısmını oluşturan Yermük Nehri havzaya katılmakta ve nehir buradan Ölüdeniz’e uzanmaktadır. Taberiye Gölü’nden Ölüdeniz’e uzanan kısma “Aşağı Ürdün” denilmektedir. Ayrıca Yermük Nehri’nin birleştiği noktada daha küçük kapasiteli başka yan kollar da havzaya dâhil olmaktadır.

Hasbani’nin ortalama yıllık akışı 122 milyon, Banyas’ın ise 113 milyon metreküp civarındadır. Dan kolu 228 milyon metreküple bu iki kolun yaklaşık iki katı oranında yıllık akışa sahiptir. Golan Tepeleri yakınlarında doğarak Taberiye’de Ürdün Nehri’ne katılan Yermük Nehri ise, tek başına yaklaşık bu üç kolun toplamı kadar katkı sağlamaktadır.⁴

Ürdün, Filistin, İsrail, Lübnan ve Suriye olmak üzere beş ülkeden 7,18 milyonluk bir nüfusun yaşadığı coğ-

rafyaya yayılan nehir havzasının alanı 18.285 kilometrekaredir. Havzanın %40’ı Ürdün, %37’si Suriye, %10’u İsrail, %9’u Filistin ve %4’ü Lübnan toprakları dâhilinde yer almaktadır.⁵

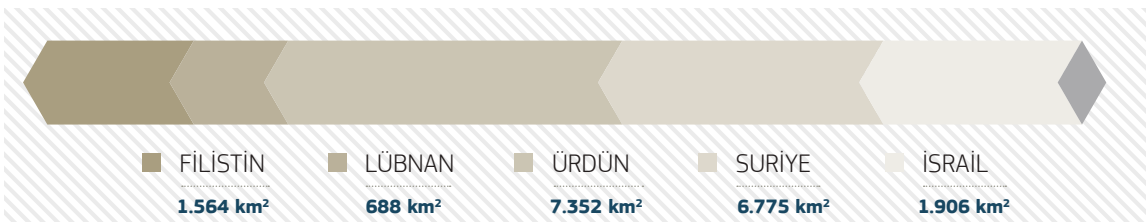
Havzaya kaynak sağlayan kollar arasında özellikle Yermük Nehri ve Golan Tepeleri’nden gelen kollar önemlidir. Zaten coğrafya ve iklim koşulları sebebiyle su sıkıntısı çeken bölge ülkeleri için Ürdün Nehri ve bu iki kaynak, odak noktası olmuş; çatışmaların birçoğu da bu alanlarda yaşanmıştır.

1967 Arap-İsrail Savaşı öncesinde İsrail, havza sularının sadece %3’üne sahipti. Fakat savaştan galip ayrılmasıyla Batı Şeria ve Golan Tepeleri’ni işgal ederek elinde bulundurduğu su oranını %10’a çıkartmış, daha sonra bu oranı da arttırmıştır.

Birleşmiş Milletler’in (BM) raporlarına göre İsrail halen kullanmakta olduğu suyun %67’sini işgal altındaki topraklardan sağlamaktadır. Bölgedeki su kaynaklarını kendi kullanımına geçiren İsrail, burada yaşayan Filistinlilerin su kuyusu açmasını da yasaklamıştır.

Filistin Yönetimi ise; sürekli artan nüfusu için İsrail’in iznine tabi işleyen bir su sisteminde kaynak bulmakta zorlanmaktadır. İsrail’in bu konuda Filistin otoritesini tanıması, sorunun çözümü için herhan-

Filistin Yönetimi; sürekli artan nüfusu için İsrail’in iznine tabi işleyen bir su sisteminde kaynak bulmakta zorlanmaktadır. İsrail’in bu konuda Filistin otoritesini tanıması, sorunun çözümü için herhangi bir iş birliği ihtimaline de imkân vermemektedir.

Ürdün Nehri Havzası

Kaynak: UN-ESCWA and BGR

gi bir iş birliği ihtimaline imkân vermemektedir.

Oysaki hem İsrail hem de Filistin Yönetimi'nin su ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri yer altı ve yer üstü suları mevcuttur. Yer altı suları dağ ve kıyı akiferleridir.⁶ Dağ akiferleri; doğu, batı ve kuzeydoğu akiferleri olmak üzere üç havzaya yayılmaktadır. Batı Akiferi Gazze Şeridi'ni, Doğu Akiferi Batı Şeria bölgesini içine alırken Kuzeydoğu Akiferi İsrail işgalindeki topraklar altında kalmaktadır.⁷

1967 Savaşı'ndan bu yana Batı Şeria ve Gazze'deki su denetimi İsrail'in kontrolündedir. Açılan kuyulardan aşırı su çekimi yapıldığı için suların kalitesi gün geçtikçe azalmaktadır. İla-veten yoğun gübre kullanımı, ilaçlama ve kanalizasyon sızıntılarının yer altı sularına karışması, zaten yetersiz olan eldeki sudan da hakkıyla faydalanılamamasına sebep olmaktadır.

Gazze'de yaşayanlar içme sularını artırılmış su satan özel şirketlerden satın almak zorunda kalmaktadır. Fakat yeterli maddi güce sahip

olmayan bölge halkı, yardım kuruluşları veya belediyelerin yaptırdığı çeşmeler vasıtasıyla ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Yine de gereksinim duyulan miktar sağlanamamakta ve Gazze Şeridi dünyada en fazla su sıkıntısı çekilen bölgelerden biri olmaya devam etmektedir.

Ürdün, su ihtiyacının bir kısmını Suudi Arabistan topraklarında devam eden Disi Akiferi'nden karşılamaktadır. Bu akiferin Suudi Arabistan tarafından aşırı miktarda kullanılması sebebiyle kısa süre içerisinde tükenmesi ihtimali vardır. Yer altı suları dışında sadece Ürdün Nehri'nden su elde eden ülkenin su sistemi de bu nehre bağlı olarak işlemektedir. Bölgedeki yağış oranlarının düşük olmasına bir de Filistin ve son dönemde Suriye-li “zorla yerinden edilen” insanların nüfus baskısı eklenince ülke; altyapı, sulama suyu ve temiz içme suyu bulma gibi konularda ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Lübnan'ın yağış oranları diğer kıyıdaş ülkelere göre nispeten daha

Nil Nehri debisinin %2'si kadar bir debiye sahip olmasına ve havza alanının çok daha küçük olmasına karşın Ürdün Nehri, modern dönemde önemli çatışmalara konu olmuştur.

yüksektir. Ayrıca ülke içinde doğan ve yine ülke içinde denize dökülen Litani Nehri, ülkenin su ihtiyacını büyük ölçüde karşılamaktadır. Kaynaklarının büyük oranda kendine yetmesi, Lübnan'ın Ürdün Nehri konusunda talepkâr olmayan bir çizgide kalmasında etkili olmuştur. Ayrıca, yıllarca iç savaşın hüküm sürdüğü; etnik, dinî ve mezhebî gerilimin tavan yaptığı istikrarsız bir ülke olması itibarıyla Lübnan, su kaynaklarının paylaşımı gibi hayati bir konuda önemli bir yaptırım uygulayabilecek konumda da değildir.

Suriye, havzaya Yermük Nehri gibi önemli katkısı olan bir kaynağın doğduğu ülkedir. Aslında Fırat-Dicle ve Asi nehirlerinden su ihtiyacını büyük oranda karşılayan Suriye, Arap ülkeleri arasında hegemon güç olma ar-

zusu sebebiyle bugüne kadar Ürdün Nehri ile ilgili denklemlerde her zaman önemli bir aktör olarak ön plana çıkmıştır.

Özellikle Lübnan üzerinde etki kuran Suriye, havzada İsrail'le sürekli karşı karşıya gelmiştir. 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda İsrail'in Suriye'ye ait Golan Tepeleri'ni işgali, iki taraf arasındaki sorunların temel sebebi olmuş ve konuyla ilgili 2008 yılına kadar barışçıl hiçbir adım atılamamıştır. 2008'de İsrail'in bölgeden çekilebileceğine dair yaptığı bazı açıklamalar üzerine gündeme gelen barış ihtimali, kısa sürede yok olmuştur. 2011'de Suriye'de patlak veren iç savaştan sonra, diğer birçok meseleyle birlikte bu konu da rafa kalkmıştır. Bölge halen İsrail'in denetimindedir.

TARİHİ SÜREÇ

Nil Nehri debisinin %2'si kadar bir debiye sahip olmasına ve havza alanının çok daha küçük olmasına karşın Ürdün Nehri, modern dönemde önemli çatışmalara konu olmuştur. Osmanlı, bölgenin hâkim devleti olduğu süreçte buradaki su altyapılarına gerekli ilgiyi göstermeye çalışmıştır. 1913 yılında Filistin'in kamu işlerinden sorumlu Georges Franghia'nın sulama ve hidroelektrik üretimiyle ilgili yaptığı ve *Franghia Planı* ismiyle anılan fakat hayata geçirilemeyen plan, bu konuda dikkate değerdir.⁸ Zaman zaman çalışmalar yetersiz kalsa dahi Osmanlı döneminde havzada bilinen bir çatışma yaşanmamıştır. Fakat 1. Dünya Savaşı sonunda bölgede manda rejimine geçişle birlikte ciddi bir belirsizlik hâkim olmaya başlamıştır.

1. Dünya Savaşı devam ederken İngiltere adına Sir Mark Sykes, Fransa adına Georges Picot arasında im-

zalanan ve daha sonra savaş bittiğinde büyük oranda hayata geçirilen Sykes-Picot Anlaşması'na göre Suriye ve Lübnan Fransa'nın; Ürdün, Irak ve Filistin de İngiltere'nin denetimine bırakılmıştır.

Tampon devletler kurmak amacıyla oluşturulan savaş sonrası Ortadoğu haritasındaki ulus devletlerle doğal kaynaklar arasında ciddi bir uyumsuzluk söz konusu olmuştur. Su ve petrol kaynaklarının tek bir elde toplanması ve herhangi bir nehrin doğduğu ülke sınırları içerisinde denize dökülmesi bu anlayışla engellenmiştir. Bu da modern dönem Ortadoğu tarihinde bölge içi su sorunlarını en önemli gündem maddelerinden biri yapmıştır. Bölge içi sorunlara esas teşkil etmesi yanı sıra su kaynaklarının paylaşımı ile ilgili meseleler zaman zaman hegemon güçlerin bölge ülkelerine müdahale gerekçesi de olmuştur.

Ürdün Nehri havzası, Osmanlı Devleti'nin savaştan yenik çıkma-

sıyla farklı gruplara vaat edilse de nihayetinde bölgeye yerleştirilenler Yahudiler olmuştur. Yerli halkın itirazlarına ve uluslararası hukuk kurallarına rağmen Yahudi göçleri devam etmiş ve günümüze kadar süren sorunların temelleri atılmıştır. İsrail, işgal yoluyla kazandığı topraklar üzerinde ilk günkü çatışmacı tavrını hemen her konuda istikrarla sürdürmüştür. Su kaynaklarının paylaşımı ile ilgili 1990'lı yıllarda kısmen ikili ve çoklu anlaşmalar yapılmış olsa da bölgede İsrail'in fitilini ateşlediği birçok çatışma yaşanmıştır. "3. Dünya Su Konferansı"nda konuşan eski Sovyet lideri Gorbaçov'un konuyla ilgili şu sözleri meselenin özeti mahiyetindedir: *"Yakın tarihte su kaynakları üzerine 21 silahlı çatışma oldu ve bunların 18 tanesi Ortadoğu'da çıktı; hepsini de İsrail başlattı."*⁹

Ürdün Nehri havzasındaki çatışmalar veya iş birlikleri Filistin sorunu ile paralel bir seyir izlemektedir. Bu bağlamda havzanın tarihî süreci Filistin sorunu açısından dönüm noktası olan tarihler referans alınarak incelenecektir.

1919 yılındaki Paris Barış Konferansı'nda kulis çalışmaları yürüten Yahudi sözcüleri, ileride Yahudi yurdu olacak Filistin'in kuzey sınırlarının Litani Nehri'ne kadar uzatılmasını ve Hermon Dağı'nın batı yamacıyla Yermük Vadisi'nin aşağı kısımlarını da kapsamasını talep etmişlerdir.

1917-1948 ARASI DÖNEM

İngilizlerin 1917 yılının Aralık ayında Kudüs'ü işgaliyle Filistin Osmanlı idaresinden çıkmıştır. Böylece Yahudiler "vaat edilmiş topraklar" olarak inandıkları bölgeye yerleşmek için harekete geçmiştir. Ancak Yahudilerin bölgeye dair talepleri ve planları daha eskiye dayanmaktadır.

Yahudiler bölgenin kendileri için "vaat edilmiş topraklar" olduğuna inanarak meseleyi dinî bir referansa dayandırmaya çalışsalar da Yahudilerin Filistin'de bir devlet kurma amaçlarının farklı sebepleri vardır. Özellikle 19. yüzyıl sonrasında dünyanın farklı yerlerinde Yahudi grupla-

rı, milliyetçi duygularla Siyonist örgütler etrafında toplanmaya başlamıştır. Hareketin sistematik ve örgütlü bir yapıya kavuşması ise Theodor Herzl'le mümkün olmuştur. Herzl'in gayreti ve öncülüğüyle 1897'de İsviçre'nin Basel şehrinde 1. Siyonist Kongresi toplanmış ve kongrede Filistin'de bir yurt kurma amacı belirtilerek atılması gereken somut adımlar üzerine görüşülmüştür.

1. Dünya Savaşı Siyonist hareket için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Zira savaş sonunda Filistin toprakları, müttefikleri olan İngilizlerin işgali altına girmiştir. Fakat İngiliz-

ler savaş devam ederken Filistin ve çevresindeki toprakları bir yandan Yahudilere bir yandan da Osmanlı'ya karşı ayaklanmaları koşuluy-la Hicaz Emiri Şerif Hüseyin ve ona bağlı hareket eden Arap aşiretleri-ne vaat etmiştir.¹⁰ Neticede 2 Kasım 1917'de İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur Balfour, İngiliz Siyonist çevrenin ileri gelenlerinden Lord Rothschild'e Filistin'de Yahudiler için bir yurt kurulmasını onayladıklarını ifade eden şu mektubu göndermiştir:

"Hükümetimiz, Filistin'de Museviler için bir millî yurt kurulmasını uygun karşılamakta olup bu hedefin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için elinden geleni yapacaktır. Filistin'de Musevi olmayan toplumların sivil ve dinî haklarına ve başka ülkelerde yaşayan Musevilerin hak ve politik statülerine zarar verilmeyeceği kabul edilmektedir."¹¹

Yahudi örgütleri İngilizlerin desteğini sağladıkları ve bölgeye göçlerin henüz arttığı dönemde, daha önceki gözlemlerinin sonucu, ileride kurulacak ülke sınırlarının su kaynaklarını içine alacak şekilde olmasını sağlamaya çalışmışlardır. 1919 yılındaki Paris Barış Konferansı'nda kulis çalışmalarını yürüten Yahudi sözcüleri, ileride Yahudi yurdu olacak Filistin'in kuzey sınırlarının Litani Nehri'ne kadar uzatılmasını ve Hermon Dağı'nın batı yamacıyla Yermük Vadisi'nin aşağı kısımlarını da kapsamasını talep etmişlerdir. Bu talep aynı yıl İngiliz Başbakanı'na da bir mektupla iletilmiştir:

"Filistin'in tüm geleceği sulama ve elektrik üretimi için gereken suya sahip olmasına bağlıdır. Bu sular da esas olarak Hermon Dağı yamaçlarından, Ürdün Nehri kaynaklarından ve Litani Irmağı'ndan gelecektir... Bu bakımdan, Filistin'in kuzey sınırının Litani Vadisi'nin 25 mil-lik bir bölümüyle Hermon Dağı'nın batı ve güney yamaçlarını içine alması bizce temel bir gerekliliktir."¹²

İngiliz manda yönetimi döneminde bölgede su kullanımında modernleşme çabaları olmuştur. Sulamada modern tekniklerin, tarımda teknolojik gelişmelerin ve kanalizasyon sistemlerinin kullanılmasının yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır. Hristiyan misyonerler ve Yahudi örgütlerin uğraşlarıyla bölgeye Batılı mühendisler, tarım uzmanları ve hidrologlar getirilmiştir. Ancak sunulan öneriler Filistin'in geleceğinin belirsiz olduğu gerekçesiyle İngiliz manda rejimi tarafından reddedilmiştir.¹³

Filistin, 1922 yılında Milletler Cemiyeti tarafından resmen İngiliz mandası olarak ilan edilmiştir. Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin 22. Maddesi'nde; "*Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresi altında bulunan Filistin gibi toprakların geçici olarak manda rejimi altına alınması ve gereken şartlar oluştuğunda bu bölgelerdeki toplumlara bağımsızlık ve kendi iradelerini tayin etme hakkı verilmesi*" öngörülmüştür.¹⁴

Paris Konferansı'nda Yahudi sözcülerin su kaynaklarına dair talepleri reddedilse de *Yahudi Ajansı*, artık bölgenin idaresini ele geçiren İngiltere'den su imtiyazı almayı başarmıştır. İlk kez İsviçreli bir mühendis olan Abraham Bourcart tarafından Dünya Siyonist Örgütü kurucusu Theodor Herzl'e sunulan *Filistin'de Su Gücü ve Sulama Tesisleri Planı*, 1926 yılında Filistin'deki İngiliz komiseri ve Filistin'e yeni göç etmiş olan Siyonist su mühendisi Pinhas Rutenberg tarafından güncellenerek uygulamaya konulmuştur.¹⁵

Rutenberg'in planı Yermük ve Ürdün Nehri sularını kullanarak elektrik üretme imtiyazını kapsıyordu. Bu plan üzerine ilk defa 1919 yılında Kudüs'te toplanan Filistin Arap Kongresi, Yahudilerin altyapı ve kalınma projelerine (Rutenberg imtiyazı, Siyonistlerin toprak satın almaları gibi), Filistin'in Suriye'den ayrılmasına ve Milletler Cemiyeti-

Paris
Konferansı'nda
Yahudi sözcülerin
su kaynaklarına
dair talepleri
reddedilse de
Yahudi Ajansı,
bölgenin
idaresini
ele geçiren
İngiltere'den su
imtiyazı almayı
başarmıştır.

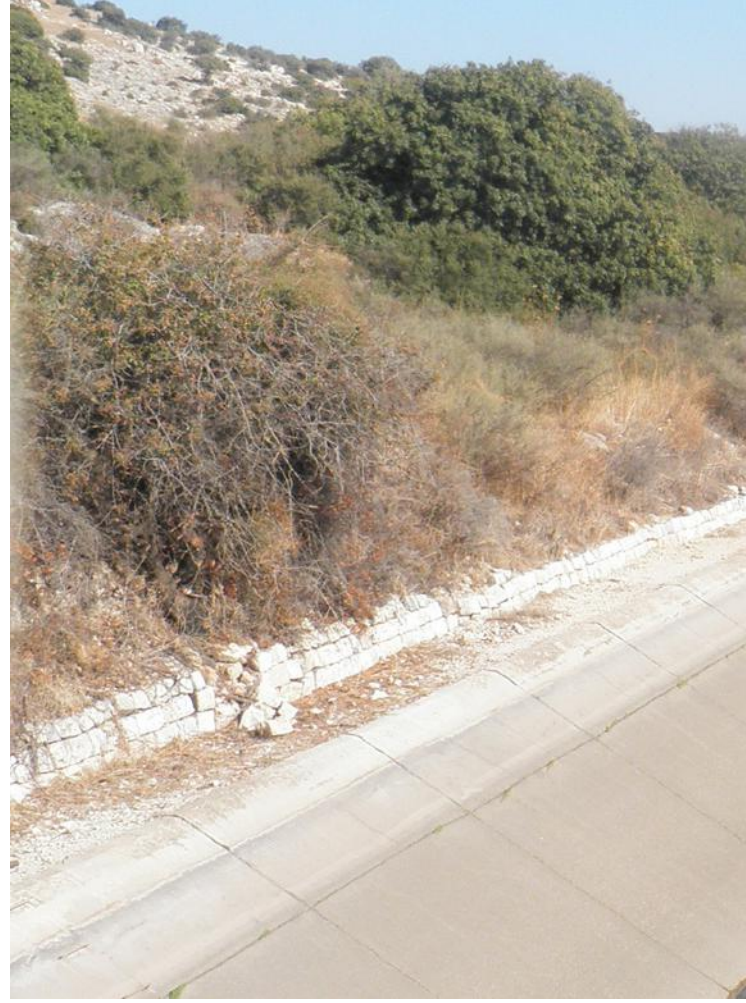
ti'nin Yahudi Devleti'nin kurulmasına izin vermesine karşı olduklarını bildirdikleri iki memorandumu İngiliz yönetimine verdiler.¹⁶ İlerleyen dönemlerde Araplarla Yahudi silahlı grupları ve bölgedeki İngiliz askerleri arasında birçok silahlı çatışma yaşandı.

1930'lu yıllarda da su kaynakları ile ilgili projelerin geliştirilmesi ne devam edildi. 1935 yılında bir su mühendisi olan S. Blass'ın projesi yine 1935'te kurulan ve sonrasında İsrail'in ulusal su kuruluşu olan *Mekorot Su Şirketi*'nin ilk işi oldu. Proje, Tiberya Gölü bölgesine su sağlamayı hedefliyordu. İngiliz Manda Yönetimi mevcut su kaynaklarının daha fazla Yahudi göçünü kaldıramayacağını düşünerek projeye olumsuz bakıyordu. Konuyu araştırması için Filistin'deki Kraliyet Komisyonu görevlendirildi. Komisyonun raporu yeni su kaynaklarının araştırılması ve projeler üretilmesi konusunda manda yönetimini daha ılımlı bir çizgiye çekti.

1938'de *Yahudi Ulusal Fonu* bölgenin hidrolojik, jeolojik ve fiziksel özelliklerini araştırarak ve ileride su kaynakları bilgi merkezine dönüşecek bir bölüm kurdu.

Aynı yıl ABD Tarım Bakanlığı, toprak kaynakları uzmanı Profesör W. C. Lowdermilk'i bölgeye gönderdi. Lowdermilk bölgeyi havadan gözlemleyerek yaptığı çalışmayla kendi ülkesindeki bir örnekten yola çıkarak Ürdün Vadi İdaresi'nin kurulmasını tavsiye etti.

1939 yılında bu kez de Trans-Ürdün Hükümeti'ne danışmanlık yapan mühendis M. G. Ionides'in çalışmaları öne çıktı. *Ionides Planı* önceki planlardan farklı olarak Ürdün Vadi-si'ndeki su kaynaklarıyla sulanabilecek tarıma uygun toprakların analizini yapmayı amaçlıyordu. Ionides'in hazırladığı raporun sonuçları olduk-

ça olumsuzdu ve bölgenin geleceği açısından Arapları tedirgin etmeye yetmişti. Bölgeye gelmesi muhtemel Yahudilerle bölgede yaşayan Arapların birlikte barınmasının mümkün olmadığına dair kanaat, hızla yaygınlaşmaya başlamıştı.¹⁷ Ionides, Tabe-riye Gölü'nde biriktirilecek kış sularının Ürdün Nehri'nin iki yakasına paralel yerleştirilecek kanallarla taşınarak tarımsal sulamada kullanılması- nı öneriyordu.¹⁸

1944 yılına gelindiğinde ise; Blass'ın ilk projesi genişletilerek oluşturulan yeni bir plan ve Lowdermilk'in yukarıda adı geçen planının bitmiş hali olmak üzere Yahudi yerleşimciler lehine iki önemli plan ortaya atıldı.

Birbiri ardına gelen bu planlara baktığında son tahlilde üzerinde durulması gereken iki nokta dikkat çekmektedir:

■ Hazırlanan raporlar ve planlar hangi ülke veya grup tarafından hazırlatılıyorsa o ülke veya grubun beklentisine uygun sonuçlar ortaya konulmaktadır. Eğer Araplarca hazırlatılıyorsa bölgede yerleşik Arap halklarının su ihtiyacı olduğundan fazla, abartılı bir şekilde ifade ediliyor ve yoğunluklu olarak bölgenin su kaynaklarının kısıtlılığı üzerinde duruluyordu. Yahudi gruplarca hazırlatılan çalışmalarda da ileride artması muhtemel nüfus için bölgede yeterli su kaynağının bulunduğu, meselenin mevcut su kaynaklarını akılcıca kullanmaktan geçtiği vurgulanıyordu.¹⁹

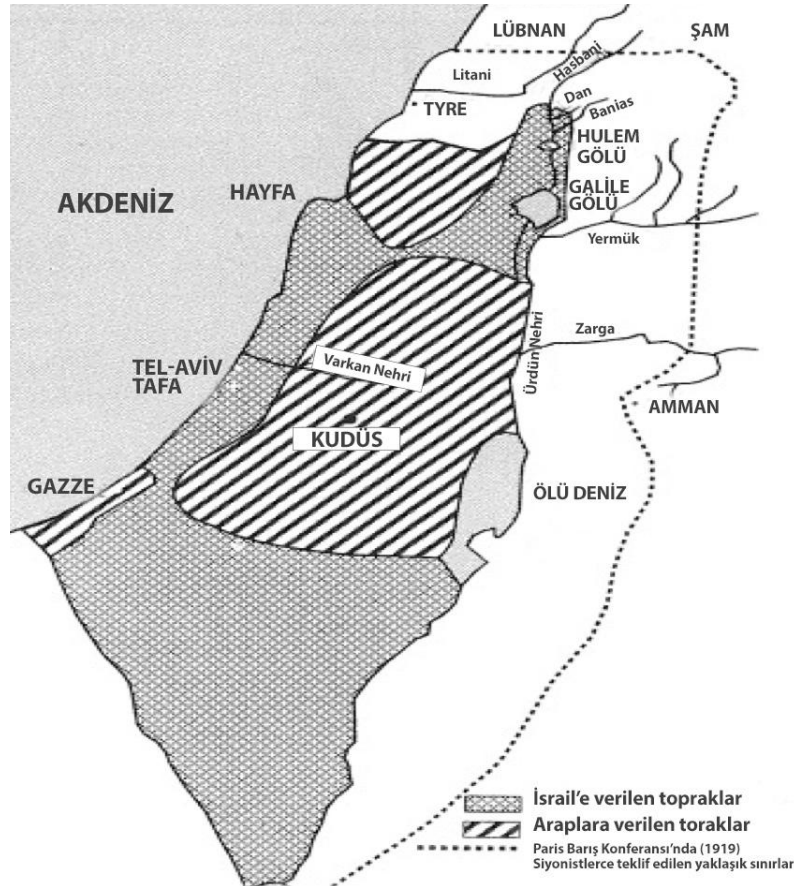
■ Yahudiler, Filistin'de bir yurt kurma ideali ile ilgili olarak ilk örgütlenmelerin yaşandı-

ğı 1800'lü yıllardan itibaren su kaynakları konusunu gündemde tutuyordu. Keza Filistin'de yerleşilen alanlar tarımsal kalkınma düşünülerek su kaynakları yakınlarında seçiliyordu. Bahsi geçen birçok planın ve araştırmanın Yahudi örgütlerine ait olması, Yahudilerin konuya verdiği önemin istikrarlı bir şekilde devam ettiğinin göstergesidir.

Fakat bu dönemde, kendi yurtlarından ve evlerinden sürülen Filistinliler için su kaynaklarının paylaşımı konusu öncelikli bir mesele olarak görünmüyordu. Batı'nın desteği ile önce davranan İsrail, henüz 1947'de ilk avantajı sağlamış ve BM, 1947 yılında 181 sayılı kanunla Filistin topraklarını Filistinliler ve Yahudiler arasında 44/56 şeklinde paylaşmıştı.²⁰ Ürdün Nehri'nin üst kısımları, daha çok Yahudi yerleşimcilerin olduğu bir bölgeydi. Taberiye Gölü ve birçok önemli kaynağın olduğu bu bölge Yahudilere bırakılmıştı.

Yahudilerin su kaynakları ile ilgili yoğun çalışmalar yürütmesinin sebebi elbette yeni Yahudi göçleri için uygun zemini oluşturmaktı. İngiliz Manda Yönetimi'nin ilk yıllarından itibaren bölgeye Yahudi göçleri sürekli olarak arttı. 1919 ile 1923 yılları arasında çoğu Doğu Avrupa'dan olmak üzere 30.000 kadar göçmen buraya geldi. 1924-1926 arasında da çoğunluğu Polonya'dan 50.000 Yahudi bölgeye yerleşti. Sonrasında, 1933 yılına kadar göçmen akışı biraz yavaşladı. Fakat 2. Dünya Savaşı esnasında Hitler'in uygulamaları Filistin'in kaderini etkileyen sonuçlar doğurdu. 1933-1936 yılları arasında bölgeye 170.000 Yahudi göç etti.

Herzl döneminde Siyonizm'e destek vermeyen ABD'li Yahudilerin ve

Filistin İçin Siyonist Teklifi (1919) ve BM Planı (1947)

Kaynak: Bilen, s. 17.

ABD'li siyasetçilerin Filistin'de Yahudi Devleti kurulması gerektiğinin ateşli birer savunucusu olmaları da bu tarihlere denk gelmektedir. Bu tavır, Batı'nın kamu vicdanını rahatlatmaya çalıştığı şeklinde yorumlansa da 1945'te başkanlığa gelen Truman, ABD'deki Siyonist lobinin artan gücünün farkındaydı.²¹ Zira Birleşik Devletler aynı ölüm kampları ve gaz odalarından kaçan Yahudilerden sa-

dece 4.767'sinin ülkeye girmesine izin vermişti. Buradan da anlaşıldığı üzere, mesele insani ve vicdani olmaktan çok uzaktı.²²

1936 yılı sonunda Filistin'deki Arap nüfusu 983.000; Yahudi nüfusu ise 382.000'di. Bu rakamlara göre 15 yıldan kısa bir sürede Filistin genelinde yaşayan insan sayısında yaklaşık 400.000'den fazla artış olmuştur.²³

1948-1967 ARASI DÖNEM

İngiliz Manda Yönetimi'nin Filistin bölgesinden çekilmesinin ardından 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti kuruluşunu ilan etti. Ertesi gün, 15 Mayıs'ta Ürdün, Lübnan, Suriye, Mısır ve Irak olmak üzere beş Arap ülkesi İsrail'e savaş açtı. O zamana kadar aralarında sürekli çatışmalar yaşanıyor olsa da Arap ülkeleri ilk defa bu tarihte İsrail'le bir savaş konseptinde karşı karşıya geldi.

Savaştan büyük bir hezimetle çıkan Arap ülkeleri, resmen tanımadıkları halde İsrail'le 1949 yılında bir barış imzalamak zorunda kaldılar. Bu anlaşma neticesinde de İsrail, BM Taksim Planı'nda Filistinlilere bırakılan bölgenin %12'sini de kapsayacak şekilde işgal ettiği toprakları genişletmiş oldu. Savaş sonunda Gazze Mısır'ın, Batı Şeria Ürdün'ün kontrolüne geçti.

Savaş bitiğinde en önemli sonuç ve sorun, yerinden edilerek mülteci konumuna düşen yaklaşık 750.000 Filistinliydi. Ürdün Nehri kıyıdaş ülkeleri olan Ürdün, Lübnan ve Suriye, 1. Arap-İsrail Savaşı'nda taraf olmuştu ve sonuçta ortaya çıkan mülteci sorunundan en çok etkilenen ülkeler yine onlar oldu. Bu dönemde Lübnan'a gelen Filistinli mülteci sayısı 100.000'i aşarken, Ürdün'deki yoğun Filistinli mülteci nüfusu, ülke içinde büyük ve uzun süreli sorunlara sebep oldu.

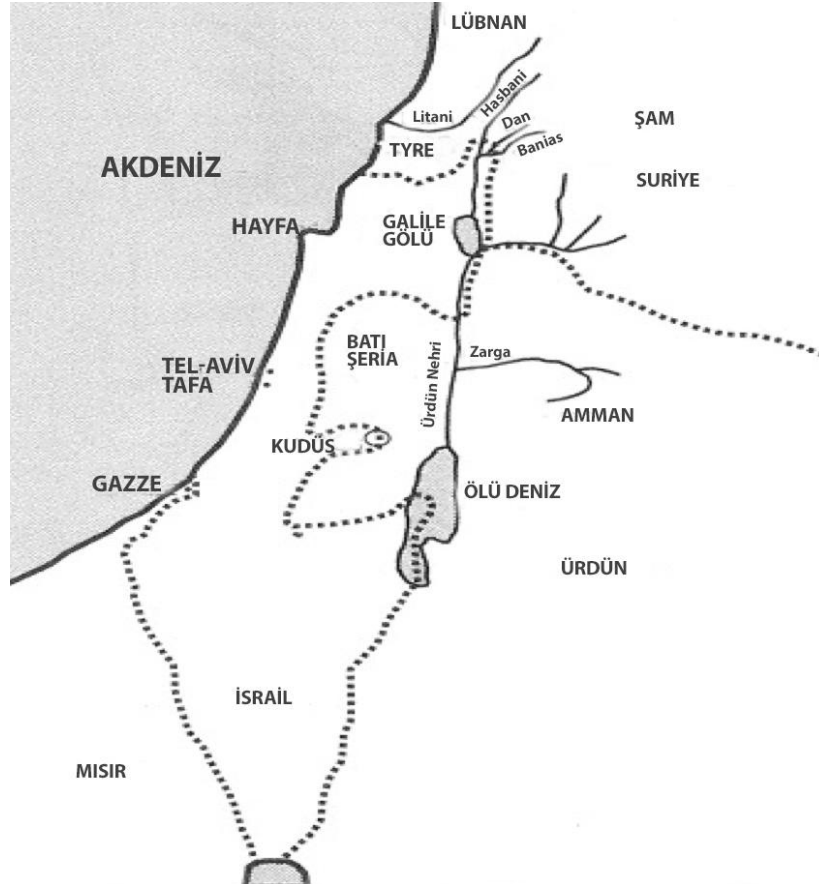
İsrail binlerce Filistinliyi topraklarından zorla göndermesinin ardından "Temel Yasalar" olarak adlandırıldığı bir yasal düzenlemeyi kabul etti. Buna göre "iki sınıflı vatandaşlık" uygulanmaya başlandı. Yahudi olmayan nüfusun bir bölümüne İsrail vatandaşlığı, Yahudi nüfusa ise Yahudi uyruğu verildi. 1952'de kabul edilen "Statü Yasası" ile birçok ulusal örgütle İsrail arasında sadece Yahudi uyruklu vatandaşlara hizmet eden bir iş birliği ağı kuruldu. Bugün ülkedeki su kaynaklarını ve altyapısını büyük oranda elinde

bulunduran *Dünya Siyonist Organizasyonu* ve *Yahudi Ulusal Fonu* gibi örgütler bu yasa doğrultusunda sadece Yahudi nüfusa hizmet vermektedir; yani Yahudi olmayan nüfus açıkça yok sayılmaktadır.²⁴

1950'de "Geri Dönüş Yasası"nın ilan edilmesiyle bölgeye dünyanın farklı yerlerinden 700.000 civarında Yahudi göç etmiş ve böylece suya olan ihtiyaç daha da artmıştır. İsrail'in bu konuda ürettiği çözüm olan Ulusal Su Taşıyıcısı'na Arap ülkelerinin itirazı sert olmuştur. Ancak önce kendileri su taşıyıcı projeler gerçekleştirip ardından İsrail'e tepki göstermişlerdir. Bu durum 1967 Arap-İsrail Savaşı'na giden süreçte önemli kilometre taşlarından biri olmuştur.

1948'den 1967'ye uzanan süreçte su sorununun çözümüne yönelik gerek kıyıdaş ülkeler bazında gerekse BM nezdinde pek çok proje geliştirilmiştir; *MacDonald Raporu* (1950, Ürdün-ABD), *Tüm İsrail Planı* (1951, İsrail), *Bunger Planı* (1952, Ürdün-ABD), *Main-Klapp Planı* (1953, BM Mülteci İşleri Ajansı) vb.²⁵

Ürdün Nehri kıyıdaş ülkeleri olan Ürdün, Lübnan ve Suriye, 1. Arap-İsrail Savaşı'nda taraf olmuştu ve sonuçta ortaya çıkan mülteci sorunundan en çok etkilenen ülkeler yine onlar oldu.

Filistin İçin Siyonist Teklifi (1919) ve BM Planı (1947)

Kaynak: Bilen, s. 17.

İki yıldan az bir sürede nüfusu iki katına çıkan Ürdün için su ihtiyacını karşılayabileceği tek havza Ürdün Nehri havzasıydı. İsrail'in havza-daki çalışmalarını yoğunlaştırmasının da etkisiyle Ürdün, 1949 yılında bir İngiliz mühendislik şirketi ile anlaştı. İki yıl süren çalışmalar neticesinde MacDonald ve ortakları Ionides Planı'nı baz alan bir sulama projesi önerdi. Buna göre inşa edilecek Batı ve Doğu Ghor kanalları sayesinde Tiberya Gölü'ne akan kış suları ile Ürdün Vadisi sulanacaktı.

İsrail ise 1950 yılında Amerikalı mühendis J. S. Cotton'ı "Ulusal Su Taşıyıcısı"nı inşa etmek üzere görevlendirdi. Pompalama istasyonları, tüneller ve kanallardan oluşan geniş çaplı projeye göre Tiberya Gölü'nden ülkenin kurak olan güney kısmına su taşınacaktı. Bitirilmesi altı yılı alan proje, kıyıdaş Arap ülkeleri ve İsrail arasında su temelli

yaşanan anlaşmazlıklarda önemli gündem maddelerinden biri olagelmıştır.

1951 yılında Ürdün'ün Doğu Ghor Kanalı'nı inşa edeceğini açıklaması üzerine İsrail Tiberya Gölü'nün güneyindeki su kapaklarını kapattı. İsrail'in bir yandan bataklıkları kurutmaya devam etmesi bir yandan da karşı çıkılan Yakup'un Kızları Köprüsü inşaatını sürdürmesi gibi sebeplerle Suriye ile İsrail arasında çatışmalar yaşandı. Ürdün ve Suriye BM'de İsrail'i protesto etti.

Bu dönemdeki çalışmalardan en popülerisi ise Johnson Planı'dır. 1953 yılında ABD Başkanı Eisenhower, Araplarla İsrail arasında arabuluculuk yapması ve suların paylaşımını noktasında nihai bir sonuç elde edebilmek için özel temsilcisi sıfatıyla Eric Johnson'ı bölgeye gönderdi. İlk aşamada iki taraf da kendi isteklerini yineledi ve ortak bir noktada buluşamadı.

İsrailliler, Litani Nehri'nin de planlara dâhil edilmesi yönünde baskı yaparken Araplar, İsrail'in Ürdün havzasından su taşımasının önlenmesi konusunda ısrar ettiler. Birçok görüşme sonrasında Johnson, tarafsız bir heyetin kurulmasını önerdi ve iki taraf da bu teklifi kabul etti. Heyetin planına göre Şeria Nehri sularının %52'si Ürdün'e, %36'sı İsrail'e, %9'u Suriye'ye, %3'ü Lübnan'a ait olacaktı. Tarafların planı resmen onaylanması sebebiyle Johnson Planı'nın hukuki olarak bir geçerliliği olmadı. Ancak kıyıdaş ülkelerin uzun süre söz konusu oranlara uygun olarak suları kullanması açısından bu plan önemlidir. Halen de bu plana atıfta bulunmaktadır. Fakat son tahlilde İsrail, havzadan kullandığı su oranını ilerleyen yıllarda arttırarak suların paylaşımı noktasında hegemon güç haline gelmiştir.

Takip eden süreçte İsrail ve Ürdün arasında "Piknik Masası Sohbetleri" olarak anılan Ürdün ve Yermük nehirlerinin birleştiği yerlerde gerçekleştirilen görüşmeler yapılmıştır. Fakat nihayetinde her ülke havza ile ilgili kendi projesini geliştirmiştir.²⁶

1964'te konu Arap Birliği'nin gündemine girene kadar kıyıdaş ülkelerin genel görüntüsü şu şekildeydi:

- İsrail, Ulusal Su Taşıyıcısı'nı inşa etti.
- Ürdün, Doğu Ghor Kanalı'nı inşa etti.
- Lübnan, Litani Nehir İdaresi'ni kurarak buradan hidroelektrik üretmeye çalıştı.
- Suriye, daha çok Fırat-Dicle ve Asi nehirlerinin denkleminde yer almak suretiyle Ghab Vadisi'ni sulama planını yürüttü. Aynı zamanda Ürdün Nehri kollarını İsrail'e girmeden çevirme planları da gündemindeydi.

1967 yılındaki savaş bir dizi çatışmanın sonucuydu. Bu çatışma-

larda Ürdün Nehri sularının paylaşımı konusu önemli bir başlık olmakla birlikte, çatışmaların başka birçok sebebi daha vardı.

1967 Arap-İsrail Savaşı'na giden sürecin 1964'te Arap Birliği'nin İsrail'in Ulusal Su Taşıyıcısı projesiyle nehir sularını havza dışına taşıması çalışmalarını Johnson Planı'na aykırı bulunmasıyla başladı. Birlik, nehir sularının İsrail'e akışını engellemek için bir çevirme planı kararı aldı. Buna göre nehrin kaynaklarından Hasbani Kolu Lübnan'da Litani Nehri'ne, Banyas Kolu da Suriye'de Yermük Nehri'ne döndürülecekti. Araplar bu amaçlarına ulaşabilmek için her türlü ihtimale hazır; öyle ki Suriye, Lübnan ve Ürdün ordularının tek bir komuta altında toplanmasına karar verilmişti.

Gelişmeler üzerine İsrail Başbakanı Levi Eshkol "suyun İsrail için bir hayat memet meselesi" olduğunu söy-

İsrail, savaş sonunda elde ettiği jeostratejik üstünlükle bölge ülkeleri üzerinde hegemonya sağlamış ve havza ülkelerinin su kaynaklarına yönelik projelerini kolaylıkla engelleme şansı yakalamıştır.

leyerek “suların İsrail’e akmaya devam etmesi için İsrail’in harekete geçeceğini” açıkladı ve Araplara savaş tehdidinde bulundu.²⁷

Akabinde 1 Ocak 1965’te Filistin direnişinin silahlı eylem yapan kolu el-Fetih, İsrail’in su tesislerine saldırı düzenledi. Bu süreci; İsrail ordusunun Suriye’deki çevirme çalışmalarının sürdürüldüğü bölgeye mart, mayıs ve ağustos aylarında saldırması; 1966’da İsrail savaş uçaklarının Ban-yas-Yermük Kanalı’nı bombalaması; 1967 Nisan’ında Suriye ordusunun silahsızlandırılmış bölgede yer alan İsrail tarım alanlarını ve sınırdaki

Yahudi yerleşim alanlarını bombalaması; İsrail savaş uçaklarının altı Suriye savaş uçağını düşürmesi gibi olaylar izledi. Yaşanan bu çatışmalar kaçınılmaz sonucu berberinde

getirdi ve 5 Haziran 1967’de “Altı Gün Savaşı” olarak anılan Arap-İsrail Savaşı başladı.²⁸

Su kaynaklarının paylaşılması sorunu “Altı Gün Savaşı”nın önemli sebeplerinden biri olmuştur. Hatta dönemin İsrail Savunma Bakanı Moshe Dayan, hem Arapların hem de kendilerinin bu savaşa su kaynaklarını kontrol etmek için girdiklerini söylemiştir.²⁹

Araplar savaştan hüsrarla ayrılan taraf olmuştur. İsrail sadece altı gün süren savaş sonucunda topraklarını 3,5 katı büyötmüştür. Batı Şeria, Kudüs, Sina Yarımadası ve Golan Tepeleri İsrail işgali altına girmiştir. Bu topraklardan bilhassa Golan Tepeleri hususi önemi haiz bir bölgedir. Aşağı Ürdün ve Yukarı Ürdün’de önemli bir stratejik üstünlük sağlayan İs-

rail, aynı zamanda önemli akiferleri de kontrolü altına almıştır.

Sina Yarımadası 1973’teki savaş sonrasında geri verilecektir. Batı Şeria ve Kudüs’ün işgali buradaki Yahudi yerleşimcilerin sayılarının artırılmasını sağlamış ve Filistinlilerin su kullanımı tamamen İsrail’in iznine tabi hale gelmiştir. Ayrıca daha önce bu bölgelerin yönetimini elinde bulunduran Ürdün, önemli tarım alanlarını kaybetmiş ve buralardan gelen göçler sebebiyle yeni bir nüfus artışı ve bunun getirdiği türlü sorumluluklarla karşı karşıya kalmıştır. Savaş sonrasında Suriye ve Lübnan’ın da havzadaki etkinlikleri azalmıştır.

İsrail, savaş sonunda elde ettiği jeostratejik üstünlükle bölge ülkeleri üzerinde hegemonya sağlamış ve havza ülkelerinin su kaynaklarına yönelik projelerini kolaylıkla engelleme şansı yakalamıştır. Ayrıca Ürdün’ü, Filistinli gerillaların topraklarında operasyon yapmalarına izin vermesi durumunda, su sisteminde oldukça önemli bir yere sahip olan Doğu Ghor Kanalı’nı tamamen yok etmekle tehdit etmiştir. Ürdün Kralı Hüseyin’in 1969’da Filistinli gerillaları sınır dışı etmesi, İsrail’in güvenliği için oldukça önemli bir adım olmuştur.³⁰ İlaveten İsrail, Ürdün’ün Yermük üzerinde yapmak istediği Makarin Barajı ve Ürdün-Suriye tarafından inşa edilecek olan Birlik/Wahda Barajı inşalarını da farklı gerekçelerle engellemiştir.

İsrail, işgal ettiği topraklardaki su kaynaklarını ulusallaştırarak ve Filistin kanal sistemlerini kendine bağlayarak Filistinlilerin kuyu açma veya sulama işlemleri için İsrail askerî otoritelerinden izin almalarını zorunlu kılmıştır.³¹

GOLAN TEPELERİ NEDEN ÖNEMLİ

» Golan Tepeleri, 1967 yılında 1.200 kilometrelik alanı İsrail tarafından işgal edilene kadar Suriye'nin elinde bulunan ve Filistin'le 100 kilometrelik bir sınıra sahip olan, bölgenin en verimli düzlükleri arasında olması itibarıyla da jeostratejik önemdeki yüksek tepelerdir. Bu tepelere sahip olmak Şam, Beyrut, Amman ve Filistin üzerinde doğal bir stratejik üstünlüğü beraberinde getirmektedir. Golan Tepeleri'ni elinde bulunduran tarafın Taberiye Gölü'nü de kontrol etmesi ayrıca önemlidir.

1967'de İsrail; Golan Tepeleri, Yukarı Ürdün Nehri ve Banyas kolunu denetimi altına alarak suyun kontrolünü büyük oranda tekelinde toplamıştır; halen kullandığı suyun büyük bir kısmının kaynağı da buradan gelmektedir. İsrail, 1981 yılında tek taraflı olarak Golan bölgesini ilhak ettiğini ilan etmiştir.

İsrail, hazırladığı raporlar ve sözde incelemelerle bölgeden çekilip denetimin tekrar Suriye'nin eline geçmesi durumunda ekolojik dengenin bozu-

lacağını, Ürdün Nehri havzasında kirlenme yaşanacağını iddia etmektedir.

İsraili uzmanlardan Zaslavsky de bu konuya dair şunları söylemiştir:

“Suriye, kendi kontrolüne geçtikten sonra yarım milyonluk halkı ile Golan'a yerleşme niyetini açıklamıştır. Suriye'deki Çevre Koruma ve Atık İdaresi'nin potansiyeli düşünüldüğünde bu nüfusun yaratacağı kirlilik Taberiye'yi iğrenç kokan bir havuza dönüştürecek, turizmi engelleyecek ve çok pahalı bir arıtma yapılmaksızın içme suyu temin etmek kesinlikle mümkün olmayacaktır.”³²

İsrail ayrıca, kasıtlı olmasa da bölgede kirlenmenin yaşanacağını iddia etmektedir. İsrail'in bu iddialarının gerçeklik payı olsa bile bu sözlerin arkasında başka önemli motivasyonlar vardır. Bunların başlıcası Arap Birliği'nin Yermük Nehri'nden suyu çevirme planıdır.

İsrail, 25 Nisan 2008'de Golan Tepeleri'nden çekilebileceğini duyurmuştur. Golan Tepeleri'nden çekil-

İsrail Başbakanı Netanyahu, 17 Nisan 2016'daki bakanlar kurulu toplantısını Golan Tepeleri'nde gerçekleştirmiştir. Toplantının ardından Golan Tepeleri'nin sonsuza kadar İsrail egemenliği altında kalacağını, Suriye'ye hiçbir zaman iade edilmeyeceğini ve uluslararası toplumun da Golan Tepeleri'nin İsrail toprağı olduğunu artık tanınması gerektiğini söylemiştir.

mek Taberiye Gölü'nün ve tüm su sisteminin kontrolünden vazgeçmek anlamına geleceği için İsrail'in açıklamanın hemen ardından bölgeden çekilmesini beklemek gerçekçi değildir. Keza 2011'de Suriye'de patlak veren iç savaş, Golan Tepeleri ile ilgili belirsizliği de beraberinde getirmiştir. Suriye'de birden fazla devlet ve devlet dışı aktörün (terör örgütlerinin) varlığı, İsrail'in Golan Tepe-

leri üzerindeki hak iddialarını sürdürmesine zemin hazırlamıştır.

İsrail Başbakanı Netanyahu 17 Nisan 2016'daki bakanlar kurulu toplantısını Golan Tepeleri'nde gerçekleştirmiştir. Toplantının ardından Golan Tepeleri'nin sonsuza kadar İsrail egemenliği altında kalacağını, Suriye'ye hiçbir zaman iade edilmeyeceğini ve uluslararası toplumun da Golan Tepeleri'nin İsrail toprağı olduğunu artık tanınması gerektiğini söyleyen Netanyahu, bu açıklamadan sonra bir dizi diplomatik girişimde de bulunmuştur. Bütün bunları takiben İsrail haber ajanslarında, Golan Tepeleri sınırında DAES'e bağlı olarak faaliyette bulunan Yermuk Şehitleri Tugayı örgütünün elinde, Esed rejiminden ele geçirilen kimyasal silahlar olduğu ve bunların İsrail'e karşı kullanılabileceği haberleri yer almıştır.³³

Son tahlilde İsrail'in Golan Tepeleri'ndeki varlığını uluslararası kamuyunda meşrulaştırmak için ciddi bir çaba harcadığını söylemek mümkündür. Ayrıca Suriye'deki süreç nihayete ermeden bölgenin İsrail toprağı olarak tanınması da ihtimaller dâhilindedir.

1967-1991 ARASI DÖNEM

BM raporlarında İsrail'in, işgali altındaki Güney Lübnan'da uluslararası hukuka ve Cenevre Sözleşmesi'ne aykırı olarak Litani Nehri sularını bir tünelle Hasbani koluna katarak yılda 500 milyon metreküplük suyu kendisine aktardığı tespit edilmiştir.

Altı Gün Savaşları olarak anılan 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan Oslo Barış Görüşmeleri'ne kadar geçen süreçte Ürdün, özellikle baraj yapımı olmak üzere bazı projeler geliştirmiş fakat bu projeleri tamamlayamamıştır. Üstelik Ürdün, Jonhson Planı'nda payına düşen orandan daha az bir suyu kullanabilirken Suriye, Banyas Kolu ve Golan Tepeleri'nin hâkimiyetini kaybetmiş olsa da irili ufaklı çok sayıda barajla Jonhson Planı'na göre payına düşen oranda suyu kullanmıştır.

1975-1990 yılları arasında Lübnan'daki iç savaş su ile ilgili kalkınma politikalarının rafa kaldırılması na sebep olmuştur. Ayrıca İsrail'in

1982 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) mensuplarının buraya yerleştiğini öne sürerek Güney Lübnan'ı işgal etmesi, ortamı iyice kızıştırmıştır. BM raporlarında İsrail'in, işgali altındaki Güney Lübnan'da uluslararası hukuka ve Cenevre Sözleşmesi'ne aykırı olarak Litani Nehri sularını bir tünelle Hasbani koluna katarak yılda 500 milyon metreküplük suyu kendisine aktardığı tespit edilmiştir.³⁴

1970-1990 yılları arasında hem Lübnan'da gerçekleşen iç savaş sebebiyle bölgedeki istikrarsızlık artmış hem de havza ülkelerinde bu dönemde yaşanan kuraklıklar ve artan su kullanımları bölge ülkelerini oldukça

zorlu bir sürece sokmuştur. Körfez Savası'nın ardından, bölgede barış ve istikrarın sağlanması için bazı adımlar atıldığı gözlemlenmeye başlanmıştır.

Bu dönemde sürekli çatışma halinin bütün tarafları ağır bedeller ödemeye zorlaması sebebiyle barış arayışları daha ciddi olarak dile getirilmeye başlanmış ve ABD ile Sovyetler Birliği'nin gözetiminde müzakereler başlamıştır. Bu çerçevede ilki 30 Ekim 1991'de Madrid'de gerçekleştirilen "Ortadoğu Barış Konferansı" adıyla anılan süreci, Moskova ve Washington'da gerçekleştirilen görüşmeler izlemiştir. İsrail, FKÖ ile doğrudan bağlantılı olanları veya Doğu Kudüs'ten gelen temsilcileri dikkate almayaca-

ğını açıkladığı için Filistin heyeti Ürdün-Filistin delegasyonu sıfatıyla yedi kişiyle toplantılara katılmıştır.

İsrail ve Ürdün adına toplantılara katılan yetkililer arasında su, güvenlik, mülteciler gibi bazı konularda görüşmeler gerçekleştirilse de bir sonuç alınamamıştır. Filistinli yetkililer "barış için toprak" perspektifini savunarak İsraililerin yeni yerleşim faaliyetlerini durdurmasını şart koşmuş, İsrail tarafı ise bu isteklere cevap vermemiştir.³⁵

Barış adına umutla başlanan görüşmelerden bir sonuç alınamasa da takip eden süreçte bu defa gizli görüşmelerle ilerleyen birçok konuda belli oranda uzlaş sağlanabilen "Oslo Barış Görüşmeleri" gündeme gelmiştir.

1991'DEN GÜNÜMÜZE

Oslo'da gizli olarak yürütülen görüşmeler neticesinde FKÖ ve İsrail arasında 13 Eylül 1993 tarihinde "İlkeler Bildirgesi" imzalanmıştır. Buna göre Batı Şeria ve Gazze'ye mahsus olmak üzere Filistin otoritesine yetki alanı tanımlanmıştır. Ayrıca "su" ve daha birçok konunun görüşüleceği "İsrail-Filistin Daimi Ekonomik İşbirliği Komitesi" kurulmuştur.

Suriye ve Irak'ın başı çektiği bazı Arap ülkeleri anlaşmaya karşı çıkarırken; Ürdün ve diğer bazı ülkeler bu gelişmeye olumlu yaklaşmış ve takip eden süreçte Ürdün ve İsrail arasında da barış görüşmeleri başlamıştır. Görüşmeler sonucu 26 Ekim 1994'te birçok konu hakkında kararları ihtiva eden bir anlaşma imzalanmıştır.

Anlaşmanın 6. Maddesi ve 2. Ek'inde su kaynaklarının kullanımı ile ilgili konulara yer verilmiştir. Üzerinde görüşülen kaynaklar Ürdün Nehri, Yermük Nehri ve Araba/Arava yer altı sularıdır. Buna göre İsrail, yaz döneminde (15 Mayıs-15 Ekim) Yermük Nehri'nden 12 milyon metreküp su çekecek, geri kalan su Ürdün'ün kullanımında olacaktır.

Kış döneminde ise (16 Ekim-14 Mayıs) 13 milyon metreküp su alacak, gerisini Ürdün'e bırakacaktır. Ayrıca Ürdün, yaz aylarında geri verilmek koşuluyla İsrail'in Yermük Nehri'nden 20 milyon metreküp suyu Taberiye Gölü'ne aktarmasına izin vermiştir. Burada İsrail lehine bir durumun varlığından söz edilebilir; zira İsrail, alacağı suyu bir miktara sabitleyerek aslında kendi ihtiyacı olanı garanti altına almıştır. Ancak kış aylarında bir problem teşkil etmese bile yaz aylarında Yermük Nehri'nin önemli kısmında etkin olan Suriye'nin dışarıdan müdahalesi veya aşırı sıcaklar gibi tabi nedenlerle su miktarı azalabileceğinden Ürdün'ün istediği oranda su tahsis edememesi ihtimali söz konusu olmuştur.³⁶

Anlaşma sonunda Ürdün, Ürdün Nehri ana kolu üzerinden 30 milyon metreküp ve Yermük Nehri'nin ana koluna birleştiği nokta ile Wadi Yabis arasında kalan kesimden, miktarı belirlenmeyen bir su elde etmiştir. Anlaşmada İsrail işgali altındaki topraklardan geçen su kaynaklarının (Dan, Hasbani ve Banyas kolları nehri besleyen

BM nezdindeki Filistin Daimi Temsilciliği'nin 22 Mart 2010'da Genel Kurul'a sunduğu İşgal Altındaki Filistin Topraklarında Suyun Durumu başlıklı raporun 4. paragrafında, İsrail'in Filistin sularının %90'ını alarak sadece %10'luk bir kısmını Filistin'e bıraktığı ifade edilmiştir. Raporun 7. paragrafında da 1995'ten 2010 yılına kadar Filistinlilere hiç kuyu açma izni verilmediği belirtilmektedir.

asıl kollardır) tahsisine dair bir hüküm yer almazken İsrail'in aşağı havza ülkesi konumunda olduğu Yermük Nehri'nden İsrail'e 25 milyon metreküplük bir kota tahsis edilmiştir.

Anlaşmayla Ürdün'e 50 milyon metreküp içme suyu kalitesinde su sağlanması için Ürdün ve İsrail'in iş birliği yapması kararlaştırılmıştır. Yermük Nehri'nin 121/Adassiya noktasında su depolama ve su çevirme tesisi (Makrain ve Al-Wahada Barajı) ve tuzdan arındırma tesisleri kurulması, anlaşmayla alınan diğer kararlardır.

Anlaşma, çoğu uzman tarafından İsrail'in diplomatik başarısı olarak görülmektedir. Zira Ürdün'e belli bir kolaylık sağlanıyor gibi görünse de Ürdün'ün aldığı pay Johnson Planı'nda belirlenen miktarın çok altındadır.

Ancak su ile ilgili bu anlaşma maddeleri hayata geçirilememiştir. Çünkü elde ettiği avantajlı duruma rağmen İsrail, kuraklık gerekçesini öne sürerek söz verdiği suyu Ürdün'e tahsis etmediği gibi, sözü verilen su depolama tesisi yapımı gibi projeleri de gerçekleştirmemiştir. Ürdün'ün durumdan rahatsızlığını ifade etmesinin ardından taraflar 27 Mayıs 1997'de yeni bir anlaşma sağlamıştır. Buna göre tuzdan arındırılmış su sağlayacak tesis yapımına başlanmış ve tesis devreye girene kadar -üç yıl- İsrail'in Ürdün'e yılda 75 milyon metreküp su sağlamasına karar verilmiştir. Fakat üç yıl sonra İs-

rail, anlaşmanın artık geçerli olmadığını bildirmiştir. Ürdün ise 1994 yılında imzalanan barış anlaşmasında yer alan 50 milyon metreküp su tahsisinin halen geçerli olduğunu ileri sürmüştür.³⁷

Suyla ilgili olarak İsrail-Filistin arasında İsrail-Ürdün arasındaki kadar dahi yol kat edilememiştir. "Oslo 2" olarak da bilinen "Batı Şeria ve Gazze Şeridi Geçici Anlaşması"nda İsrail'in Filistin Yönetimi'ne verdiği suyun 28 milyon metreküpe yükseltilmesine ve "Ortak Su Komitesi" kurulmasına karar verilmiştir.

Vaat edilen 28 milyon metreküplük suyun 1998-2000 yılları arasında sadece dörtte biri sağlanmıştır. İsrailli uzmanlar kuraklık nedeniyle suyun tamamının verilemediğini ileri sürmüşlerdir. Komite ise; İsrail'in Filistin'den gelen suyla ilgili projeleri sürekli reddetmesi, fon yetersizliği, İntifada olayları, İsrail'de aşırı milliyetçi Likud Partisi'nin yönetime gelmesi gibi sebeplerle başarısız olmuştur. Ancak komite, tüm olumsuzluklara rağmen siyasi meselelerle teknik su meselelerini birbirinden ayrı tutan bir politika izleyerek çalışmalarını bir süre daha devam ettirmiştir.³⁸

1996 yılında Filistinliler için su kaynağı oluşturmak ve kaynakları dağıtmak için Filistin Su Yönetimi kurulmuştur. Filistinliler İsrail'in yer altı sularını aşırı şekilde ve derin kuyular vasıtasıyla tüketmesinin zaten az olan suyu daha da azalttığını belirtmektedir. Bu durum aynı zamanda su kaynaklarının kirlenmesine de sebep olmaktadır.

İsrail'in Filistinlilerin su kullanımı na yönelik uyguladığı baskı 2000'li yıllarda da devam etmiştir.

1967-2005 arasındaki 38 yıllık işgal sürecinde Gazze Şeridi'nde kalan 3.500 Yahudi yerleşimci yılda 6 milyon metreküp su kullanırken 1,5 milyon Filistinli ise yılda sadece 100 milyon metreküp su kullanabilmiştir. Bu

da Yahudi bir yerleşimci ile Filistinli bir tüketici arasında tam 30 kat fark olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Gazze Şeridi'nde yer altı sularında aşırı kullanım sebebiyle 15-20 cm kadar düşüş yaşanmış ve kaynaklara deniz suyu karışmasıyla da suyun kalitesi bozulmuştur.³⁹

2005 verilerine göre İsrail'de kişi başına düşen su kullanımı işgal bölgelerindeki kişi başına düşen su kullanımının yedi katıdır. Hatta Gazze'de bu oran 1/13'e kadar çıkmıştır. Filistin ve İsrail arasında suların paylaşımına yönelik adaletsizlik İsrail'in Batı Şeria sınırına çektiği duvarla daha da artmıştır. Duvar, birçok su kaynağını ve sulanabilen tarım alanını İsrail tarafında bırakmıştır. Ayrıca İsrail, su kaynakları ile ilgili bilgi vermekten özellikle kaçınmaktadır. Bu da Ortak Su Komitesi'nin faaliyet gösterebilmesini engellemektedir.⁴⁰

Filistin ve İsrail arasındaki suya dair problemlerin çözülmemesinin ana sebeplerinden biri Filistin'in statüsüdür. Bu anlamda Yaser Arafat'ın 1999'da Filistin Devleti'nin kurulduğunu ilan etmesi önemli bir adımdır. Fakat Filistin, ulus devlet olmanın gerektirdiği birçok güç kaynağından yoksun olduğu için etkin olamamıştır ve İsrail'e küresel ölçekte verilen siyasi ve ekonomik destekle İsrail'in önemli bir güce sahip olması, bölgedeki dengelessizliği kronik hale getirmiştir.

BM nezdindeki Filistin Daimi Temsilciliği'nin 22 Mart 2010'da Genel Kurul'a sunduğu *İşgal Altındaki Filistin Topraklarında Suyun Durumu* başlıklı raporun 4. paragrafında, İsrail'in Filistin sularının %90'ını alarak sadece %10'luk bir kısmını Filistin'e bıraktığı ifade edilmiştir. Raporun 7. paragrafında da 1995'ten 2010 yılına kadar Filistinlilere hiç kuyu açma izni verilmediği belirtilmektedir. Raporda öne çıkan can alıcı verilerden bir diğeri de Batı Şeria'da yaşayan Filistinlilerin günlük 70 litre bazen de sadece 20 litre su tüketirken İsraili yerleşimcilerin günlük 300 metreküp su tükettiğidir.⁴¹

Ürdün Nehri havzasındaki şehirler ciddi su sıkıntısı çekmektedir. Bu noktada Gazze öne çıkan şehirlerden biridir. İsrail'in 2014 yılındaki saldırılarından sonra buradaki 1 milyondan fazla kişinin suya erişimi daha da zorlaşmıştır. Kuraklık, aşırı buharlaşma gibi iklimsel sebepler ve nüfusun çok hızlı artması gibi sosyal sebeplerle genelde bütün havza ülkeleri, özelde Gazze'de talep edilen su miktarı yeterli arzla muhatap olamamaktadır. Gazze Şeridi'nde ve Batı Şeria'da su ihtiyacı, açılan kuyulardan yani akiferlerden karşılanmaktadır. Avrupa Birliği ve BM Çocuklara Yardım Fonu'na (UNICEF) göre Gazze Şeridi'ndeki suyun %90-95'i insanların tüketimi için uygun değildir, Filistin Yönetimi'ne göre bu oran daha da fazladır.⁴²

LİTANİ NEHRİ

➤ Litani Nehri Ortadoğu'daki geniş su havzaları arasında tek bölgesel sudur. Lübnan'ın Bekaa Vadisi mevkiinden doğarak yine Lübnan'da Akdeniz'e dökülmektedir. Dolayısıyla sınır aşan veya sınır oluşturan bir nehir değildir. Nehir tek bir ülkenin topraklarında akıyor olsa da bölgenin yetersiz su kaynakları ve var

olan kaynakların siyasallaştırılması sebebiyle İsrail ve bazı Arap ülkeleri nehir suları ile ilgili farklı projeler önermişlerdir.

Litani Nehri ile ilgili olarak Lübnan'la sürekli ve en çok karşı karşıya gelen İsrail, henüz Yahudi göçmenlerin bölgeye yerleştiği yıllarda nehre ilgisini aşikâr etmiştir. 1919

Kaynak: Bilen, s. 151.

Paris Barış Konferansı'na giden Yahudi heyeti, Filistin'in kuzey sınırının Litani Nehri kıyılarına kadar uzatılmasını talep etmiştir. Aynı istek yine aynı yıl İngiliz Başbakanı'na da iletilmiş, ancak Yahudilerin bu yöndeki ısrarları sonuçsuz kalmıştır.

Esasında Yahudilerin nehirle ilgili talepleri daha eskiye dayanmaktadır. 1897'de toplanan Siyonist Kongresi sonrasında Theodor Herzl'in II. Abdülhamit'e Osmanlı borçlarının Yahudi teşkilatları tarafından ödenebileceği, bunun karşılığında da Filistin'de Yahudi yurdu kurulması isteğinde bulunduğu herkes tarafından bilinen tarihî bir gerçektir. Fakat ilginç olan, belgelere göre Herzl'in talep ettiği bölge Kudüs ve çevresi değil bugünkü Lübnan yani Litani Nehri çevresidir.⁴³

Nehrin uzunluğu 170 kilometre, yüz ölçümü ise 2.290 kilometrekaredir. Yıllık akış miktarı ortalama 700 milyon metreküptür. Fakat zaman zaman 1 milyar metreküpü geçtiği gözlen-

miştir. Lübnan, dağlarla çevrili bir ülke olarak bölgedeki diğer ülkelere göre daha fazla yağış almaktadır. Lübnan yönetimi geçmişten günümüze kadar ülkenin su ihtiyacını Litani Nehri'nden karşılamış; suyla ilgili projelerini Litani Nehri üzerinde hayata geçirmiştir. Ürdün Nehri'ne kıyıdaş ülke olduğu halde Lübnan bu nehirden çok az bir pay almaktadır. Buna rağmen Litani suları Ürdün Nehir sistemine dâhil edilmeye çalışılmıştır.

Lübnan'daki etnik, dinî, mezhebî çeşitliliğin uyumsuzluğu ve çatışmacı doğası bölgeyi uzun iç savaşlara ve istikrarsızlığa sürüklemiştir. Su kaynaklarının kullanımı bu çatışmalar için onlarca sebepten sadece biri olurken çatışmalar nihayete erdiğinde su kullanımını konusu da ortaya çıkan sonuçtan payını almıştır. 1982'de İsrail'in Lübnan'a müdahalesi öncesinde suyun Şiilerin yoğunlukta olduğu güney bölgelerine değil de kuzeye transferi, Hristiyan-Marunilerin hâkimiyetinde olan merkezî hükümete karşı tepkileri arttırmıştır. Aynı süreçte FKÖ'nün Ürdün'den çıkarılması ve örgüt mensuplarının Güney Lübnan'a yerleşmesi, İsrail'in bölgeye müdahalesini beraberinde getirmiştir. 2000 yılına kadar bölgede kalan İsrail, 20 yılı aşkın bir süre Litani sularını kullanmıştır.

İsrail 2000 yılında Güney Lübnan'dan çekilmiş olsa da zaman zaman bölgeye müdahalelerde bulunmaya devam etmiştir. Lübnan, kendi içinde istikrarı sağlayamadığı müddetçe dışarıdan müdahalelere açık olacaktır.

SONUÇ

Ürdün Nehri; Dan, Banyas ve Hasbani kolları ve Yermük nehirlerinin birleşerek Taberiye Gölü'ne ulaştığı noktaya kadar olan "Yukarı Ürdün" ve Taberiye Gölü'nden Ölüdeniz'e kadar olan "Aşağı Ürdün" kısımlarından oluşmaktadır.

Beş ülkenin kıyıdaş ülke konumunda olduğu Ürdün Nehri'nin yıllık debisi diğer bölge havzalarına göre oldukça düşüktür. Var olan akış da yağmurların azlığı sebebiyle beslenememekte ve suyun önemli bir

kısmı kullanılmadan buharlaşmaktadır. Fakat buna rağmen kıyıdaş ülkelerin birçoğunun yüzey suyu olarak mevcut tek kaynağı Ürdün Nehri'dir.

Havzanın önemli bir kısmı Ürdün toprakları içerisinde olmakla birlikte, 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrasında İsrail, Golan Tepeleri ve nehrin diğer bazı kaynaklarını ele geçirerek daha fazla ön plana çıkan bir aktör olmuştur. Henüz İsrail'in Filistin topraklarını işgal sürecinin başında Yahudi yerleşimcilerin su kaynaklarına ulaşımı önemli bir gündem maddesi oluşturmuştur. Suyun hayati bir ihtiyaç olmasının ötesinde Yahudiler için tarımın da ideolojik bir boyutu vardır. Tarımın sonradan bölgeye yerleştirilen Yahudilerin bu topraklarla maddi ve manevi bir bağ kurmalarının sağlanmasında önemli bir etken olduğuna inanılmaktadır. Öte yandan Filistinlilerin suya erişimleri gitikçe zorlaştırılarak âdeta yıldırma politikası uygulanmaktadır.

Dünya üzerinde su kaynaklarının eşit bir şekilde dağılmıyor oluşu suya ihtiyaç duyan ülkelere farklı yollar aramaya itmiştir. Ancak bu yolların genellikle çatışmaya dönük olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu konuda 1990'lı yılların sonunda zirveye ulaşmış "su savaşları" söyleminin bazı çevrelerce kasten abartılı bir şekilde dile getirildiği ve meselenin sadece çatışma temelli olarak yürütülebileceği algısı oluşturulmaya çalışıldığı ise diğer bir yorumdur.

Konuyla ilgili olarak Yıldız, 1948'den bu yana yaşanan en gerçek savaşlarda İsrail'in bölgede izlediği stratejik kaynaklara sahip olma politikasının be-

lirleyici olduğunu, yani "su'dan savaşlar"ın çıkmasında su kıtlığının değil daha çok bölgenin özgün konumunun İsrail'in su üzerinden manevralar yapmasında etkili olduğunu ifade etmektedir.⁴⁵

"Su savaşları" söylemi İsrail'in ve küresel güçlerin havzada hegemonya kurmasını kolaylaştırmaktadır. Maalesef bu söylem eyleme de dökülmüştür. Fakat burada sorulması gereken kritik soru şudur: "Ortadoğu'da toplumlar mı su savaşına mecbur kalıyor, yoksa bölge mi çatışmalara mecbur kınıyor?"

Ortadoğu'da her geçen gün hâlihazırda devam etmekte olan çatışmalara yenilerinin ekleniyor oluşu bölgedeki belirsizliği arttırmaktadır. Suyla ilgili görüşmelerin daha sağlıklı yapılabilmesi için bir an evvel istikrar ortamına geçilmesi gerekmektedir. Ancak elbette ki su ihtiyacı o zamana kadar ertelenebilecek bir mesele de değildir. Yaşanan çatışmalardan ve anlaşmazlıklardan uzak bir ortak zeminin geçici olarak da olsa inşa edilmesi gerekmektedir ki, bölge ülkelerinde yaşayan insanlar su ihtiyaçlarını karşılamaktan mahrum kalmasınlar. Bu muhteviyatta müşterek bir zeminin inşası tüm taraflar için aciliyet arz etmektedir.

Son tahlilde; "Su, genelde Ortadoğu, özelde Ürdün Nehri ülkeleri için barış kaynağı mı yoksa savaş nedeni midir?" sorusunun cevabı belki bilinemez ama şu bilinebilir; taraflar her koşulda su kaynaklarını adil ve hakkaniyetli bir ölçütle kullanma ilkesine sadık kaldığı sürece "çatışma" bir alternatif olmaktan çıkacaktır.

İsrail: Suyun İdeolojik Yüzü

Ürdün ve Litani nehirleri havzalarında geçmişten günümüze yaşanan gelişmelere bakıldığında mütemadiyen İsrail'in su kaynaklarının paylaşımına yönelik çatışmacı politikasıyla karşılaşmaktadır. Değişen siyasi kadrolara rağmen temel yaklaşım, diğer hak sahipleri büyük oranda yok sayılarak su kaynaklarından en fazla pay alma çabası olmuştur.

Tarihî süreçte yaşanan gelişmeler ne kadar önemliyse en az onun kadar önemli olan bir diğer mesele, geliştirilen politikanın temelindeki anlayış ve ideolojidir. İsrail'in uzun yıllar sürdürdüğü politikanın ardında Siyonizm'in tarıma verdiği önem yatmaktadır. Yahudiler Filistin'de işgalci güç olarak kendilerine yer açtıkları döneme kadarki süreçte yüzlerce yıl bir vatanı sahip olamamışlardır. Dünyanın dört bir yanında dağınık halde bulunan Yahudiler ilk defa Filistin'de bir yurt kurma ihtimali doğduğunda burada kalıcı olabilmek için halkı toprağa bağlamaya çalışmışlardır.

"Çölü çiçek açtırmak" arzusuyla tarım sektörünü sanayi ve diğer alanların önüne koyan İsrail, sahip olduğu ileri teknolojiyle tarımda kullandığı su kaynaklarını sanayide kullanarak gayrisafî millî hasılasına daha büyük girdi sağlayabilecekken bunu yapmamaktadır. Oysaki sanayi ve diğer alanlarda kullanılan su miktarı tarımdan çok daha azdır. Günümüzde sanayi sektörünün ekonomideki payı artsa da ülkede tarım halen önemini korumaktadır. Yahudi yerleşimcilerin hem maddi hem de manevi olarak toprağa bağlanmaya çalışılması yanı sıra İsrail, 1950-1960'lı yıllardan itibaren su ve güvenlik konularını birlikte ele almaya başlamıştır. Hatta suyla alakası olmayan çatışmalar bu bağlamda kamuoyuna yansıtılarak halkın kafasında bu iki konunun birlikte yer etmesi sağlanmıştır. Böylelikle İsrail, bölgedeki güvenliğini hayati öneme sahip su ile bağdaştırarak kendisine su kaynaklarıyla çevrili bir güvenlik alanı oluşturma çabasına girmiştir. Yani İsrail için suyun niteliğinden çok niceliği önemlidir.⁴⁴

SONNOTLAR

- ¹ 1967 öncesinde Lübnan denetiminde olan Hasbani, 1967 Savaşı'ndan bu yana İsrail'in kontrolündedir.
- ² 1967 öncesinde Suriye'nin denetiminde olan Banyas, 1967 Savaşı'ndan bu yana İsrail'in kontrolündedir.
- ³ Galile veya Kineret Gölü de denilmektedir.
- ⁴ UN-ESCWA and BGR (United Nations Economic and Social Commission for Western Asia; Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe), "Inventory of Shared Water Resources in Western Asia", *Chapter 6: Jordan River Basin*, Beirut, 2013, s. 181.
- ⁵ UN-ESCWA and BGR, "Inventory of Shared...", s. 172.
- ⁶ Akifer: Yer altı su depoları.
- ⁷ Özhan Uluatam, *Damlaya Damlaya Ortadoğu'nun Su Sorunu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, s. 125.
- ⁸ Konuralp Pamukçu, *Su Politikası*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000, s. 199.
- ⁹ Dursun Yıldız, *Su'dan Savaşlar*, İstanbul: Truva Yayınları, 2010, s. 13.
- ¹⁰ Ahmet Emin Dağ, *Ortadoğu Çatışmaları*, İstanbul: İHH Kitap, 2015, s. 24.
- ¹¹ Özden Bilen, *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, Ankara: TESAV, 2009, s. 9.
- ¹² Uluatam, ss. 46-47.
- ¹³ Pamukçu, s. 200.
- ¹⁴ Mücahit, Armağan, "Ortadoğu Barış Sürecinde Ürdün'ün Rolü", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2006, s. 8.
- ¹⁵ Pamukçu, ss. 201-202.
- ¹⁶ Pamukçu, s. 202.
- ¹⁷ Uluatam, s. 52.
- ¹⁸ Pamukçu, s. 203.
- ¹⁹ Uluatam, s. 52.
- ²⁰ Elif Kutsal, "İsrail-Filistin İhtilafı Özelinde Politik Bir Araç Olarak Su", *Bilge Strateji*, c. 1, S. 1, 2009, s. 91.
- ²¹ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, ss. 282-291.
- ²² Larry Collins, Dominique Lapierre, (Çev. Aydın Emeç), *Kudüs, Ey Kudüs*, İstanbul: E Yayınları, 1973, s. 27.
- ²³ Cleveland, s. 282.
- ²⁴ Kutsal, "İsrail-Filistin İhtilafı...", ss. 91-92.
- ²⁵ Pamukçu, s. 206.
- ²⁶ Orhan Tiryaki, *Sınır Aşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu*, İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 1994, ss. 115-116.
- ²⁷ Pamukçu, s. 210.
- ²⁸ Pamukçu, ss. 209-210.
- ²⁹ Yıldız, s. 188.
- ³⁰ Tiryaki, s. 116.
- ³¹ Kutsal, "İsrail-Filistin İhtilafı...", s. 92.
- ³² Dursun Yıldız, "Golan Tepeleri'nin Hidro-Stratejik Önemi ve İsrail'in Su Güvenliği", *Cumhuriyet Strateji*, S. 213, 2008.
- ³³ Oytun Orhan, "Suriye Krizi İsrail'e Golan Tepeleri Konusunda Fırsat Sağlıyor", *Ortadoğu Analiz*, c. 8, S. 74, 2016, ss. 80-81.
- ³⁴ Tiryaki, s. 141.
- ³⁵ Armağan, "Ortadoğu Barış Sürecinde Ürdün'ün Rolü", ss. 88-92.
- ³⁶ Bilen, ss. 250-251.
- ³⁷ Konuralp Pamukçu, "İsrail-Türkiye İlişkilerinde Yeni Bir Boyut: Su", *İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 29, 2003, ss. 45-64.
- ³⁸ Kutsal, "İsrail-Filistin İhtilafı...", s. 89.
- ³⁹ Seyfi Kılıç, "Bağımsız Filistin Devleti ve Su Sorunu", *Ortadoğu Analiz*, c. 3, S. 34, 2011, ss. 35-40.
- ⁴⁰ Kutsal, "İsrail-Filistin İhtilafı...", s. 93.
- ⁴¹ Kılıç, "Bağımsız Filistin Devleti...", s. 39.
- ⁴² Merve Aksoy Ercümen, "Filistin'in Su Sorunu", *İNSAMER*, 2017, s. 3.
- ⁴³ Yıldız, *Su'dan Savaşlar*, s. 261.
- ⁴⁴ Kutsal, "İsrail-Filistin İhtilafı...", ss. 94-95.
- ⁴⁵ Yıldız, s. 188.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Bilen, Özden, *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, TESAV, Ankara, 2009.
- Cleveland, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.
- Collins, Larry, Dominique Lapierre, *Kudüs, Ey Kudüs*, (Çev. Aydın Emeç), İstanbul: E Yayınları, 1973.
- Dağ, Ahmet Emin, *Ortadoğu Çatışmaları*, İstanbul: İHH Kitap, 2015.
- Pamukçu, Konuralp, *Su Politikası*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000.
- Uluatam, Özhan, *Damlaya Damlaya Ortadoğu'nun Su Sorunu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.
- Tiryaki, Orhan, *Sınır Aşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu*, İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 1994.
- Yıldız, Dursun, *Su'dan Savaşlar*, İstanbul: Truva Yayınları, 2010.

Makaleler ve Diğer Kaynaklar

- Armağan, Mücahit, "Ortadoğu Barış Sürecinde Ürdün'ün Rolü", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2006.
- Ercümen, Merve Aksoy, "Filistin'in Su Sorunu", İNSAMER, 2017.
- Ergil, Doğu, "Ortadoğu'da Su Savaşları mı?", *AÜSBF Dergisi*, c. 45, No. 1-4, 1990.
- Kaştan, Yüksel, "Ortadoğu'da Arap-İsrail Mücadeleleri ve Türkiye", <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/KA%C5%9ETAN-Y%C3%BCKsel-ORTA-DO%C4%9EU%E2%80%99DA-A-RAP-%C4%BOSRA%C4%BOL-M%C3%9CCADELELER%C4%BO-VE-T%C3%9CRK%C4%BOYE.pdf>
- Kılıç, Seyfi, "Bağımsız Filistin Devleti ve Su Sorunu", *Ortadoğu Analiz*, c. 3, S. 34, 2011.
- Kutsal, Elif, "İsrail-Filistin Özelinde Politik Bir Araç Olarak Su", *Bilge Strateji*, c. 1, S. 1, 2009.
- Orhan, Oytun, "Suriye Krizi İsrail'e Golan Tepeleri Konusunda Fırsat Sağlıyor", *Ortadoğu Analiz*, c. 8, S. 74, 2016.
- Pamukçu, Konuralp, "İsrail-Türkiye İlişkilerinde Yeni Bir Boyut: Su", *İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No. 29, 2003.
- UN-ESCWA and BGR (United Nations Economic and Social Commission for Western Asia; Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe), "Inventory of Shared Water Resources in Western Asia", Chapter 6: Jordan River Basin, Beirut, 2013.
- Yıldız, Dursun, "Golan Tepeleri'nin Hidro-Stratejik Önemi ve İsrail'in Su Güvenliği", *Cumhuriyet Strateji*, S. 213, 2008.

İNSAMER
İHH İNSANI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
İHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Dünya üzerinde su kaynaklarının eşit bir şekilde dağılmıyor oluşu suya ihtiyaç duyan ülkeleri farklı yollar aramaya itmiştir. Ancak ne yazık ki bu yolların genellikle çatışmaya dönük olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu konuda 1990'lı yılların sonunda zirveye ulaşan "su savaşları" söyleminin bazı çevrelerce kasten abartılı bir şekilde dile getirildiği ve meselenin sadece çatışma temelli olarak yürütülebileceği algısı oluşturulmaya çalışıldığı ise diğer bir yorumdur.

"Su savaşları" söylemi bölgesel güç olan İsrail'in ve küresel güçlerin havzada hegemonya kurmasını kolaylaştırmaktadır. Maalesef bu söylem zaman zaman eyleme de dökmüştür. Fakat burada sorulması gereken kritik soru şudur: "Ortadoğu'da toplumlar mı su savaşına mecbur kalıyor, yoksa bölge mi çatışmalara mecbur kınıyor?"

www.insamer.com

info@insamer.com

INSAMER

İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

